

POSTMODERNIZMO FILOSOFIJOS ASPEKTAI ŠIUOLAIKINĖJE ŠVIETIMO PRAKTIKOJE

Aušra Lukoševičiūtė

Šiaulių universitetas

El. p. vakare77@gmail.com

Įvadas

Postmodernistinės filosofijos atsiradimas siejamas su XX a. vidurio mokslo ir švietimo sistemos pokyčiais. Šios filosofinės krypties idėjos 1980–1990 metų sandūroje išplito visame pasaulyje ir tapo pritaikomos ne tik vakarietiškoje, bet ir kitose kultūrose. Didelio populiarumo sulaukė tokie postmodernizmo teoretikai kaip Ž. Derida, Ž. Liotaras, M. Fuko. Postmodernizmas, akcentavęs stilių įvairovę, neapibrėžtumą, inovatyvumą ir metęs iššūkį tradiciškumui, turėjo įtakos įvairioms visuomeninio gyvenimo sferoms – politikai, kultūrai, tarptautiniams santykiams, švietimui.

Tyrėjai, analizavę postmodernizmo filosofijos ypatumus, akcentavo, kad jo atsiradimą sąlygojo informacinės erdvės plėtra, didėjanti konkurencija mokslo sektoriuje. Moralinė, vertybinė žmonijos raida ėmė sparčiai atsilikti nuo mokslo ir technikos progreso. Šie pokyčiai tapo itin pastebimi švietimo praktikoje – dėmesio giluminiams asmenybės aspektams (vertybėms, estetinių ir moralinių vertybių sklaidai) stoka paskatino ieškoti naujų, laikmečio iššūkius atitinkančių priemonių. Kaip iššūkis modernui, pasižyminčiam objektyvumu ir racionalumu, tapo postmodernizmas, siekiantis „perkonstruoti esamas mąstymo formas“, skatinti naują pasaulėvoką (Kincheloe, 1993).

Postmodernistinės minties raida suponuoja prielaidą, jog postmodernizmas – tai naujų pasaulio ir žmogaus sąveikos formų paieška, naujos vertybės ir nauji kriterijai visose visuomeninio gyvenimo sferose, įskaitant ir švietimą.

Straipsnio objektas – postmodernizmo filosofijos aspektai šiuolaikinėje švietimo praktikoje.

Straipsnio tikslas – aptarti šiuolaikinio švietimo praktikos ypatumus postmodernistinės filosofijos kontekste.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti postmodernizmo, kaip filosofinės krypties, ypatumus.
2. Atskleisti postmodernistinių vertybių raiškos šiuolaikiniame švietime aspektus.

Tyrimo metodas – teorinė mokslinės literatūros analizė.

Postmodernistinė švietimo filosofija pasisako už vertybių pliuralizmą, atotrūkį nuo istorijos ir mokslinio racionalumo bei akcentuoja radikalių pokyčių švietimo praktikoje būtinumą. Atsisakoma teorijų diktato, kategoriškumo, tradiciniam švietimui būdingo racionalumo (Кузнецова, 2005). Postmodernistinės filosofijos atsiradimui didelės įtakos turėjo trys filosofinės kryptys – pragmatizmas (žinojimo nepastovumas, žmogaus, kaip aktyvaus socialinės realybės subjekto, akcentavimas), egzistencializmas (žinojimo konstravimas) ir marksizmas (kova su diskriminavimu, socialinė lygybė). Šiomis filosofinėmis koncepcijomis paremtos pagrindinės postmodernistinės idėjos (kritinė pedagogika, daugiakultūriškumas, feminizmas).

Postmodernistinio švietimo filosofų nuomone, ugdant jaunąją kartą, derėtų atsisakyti pagrindinių modernizmo nuostatų – kultūros diferencijavimo į pažangią ir atsiliekančią, į aukštą ir žemą. Viskas yra sąlygiška ir kintama, todėl kurios nors krypties ar teorijos dominavimas neskatina visuomenės raidos. Šios inovatyvios idėjos sulaukė griežtos tradicinio švietimo teoretikų kritikos. P. Sloterdijkas (1999) knygoje „Ciniškojo proto kritika“ postmodernistinį amžių vadino cinizmu, egoizmo ir apatijos amžiumi, teigdamas, kad mes esame „tikėjimo švietimu pabaištos liudininkai“. N. Burbulesas (2002) šiuo klausimu laikėsi nuosaikesnės pozicijos: postmodernizmas vertina žmogaus spontaniškumą, kūrybiškumą, suteikia galimybę plėtoti jo saviraiškai ir individualumui. Šių gebėjimų puoselėjimas, pasak autoriaus, ugdo socialią, adaptyvią ir gebančią save realizuoti asmenybę.

Todėl daroma išvada (Cooper, 2005), kad postmodernizmas nėra egzotinė filosofija, jo idėjos gali būti pritaikomos įvairiais švietimo lygmenimis. Akcentuojami mokytojų požiūrio į ugdymą pokyčiai, jų vertybinių ir teorinių įsitikinimų transformacija, individualizuoto mokymo metodų taikymo ugdomajame procese galimybės. Postmodernistinio švietimo teoretikai mokytojus vertino kaip aktyvius visuomenės narius, pajėgius keisti esamą tvarką, skatinti besimokančiuosius prisiimti asmeninę atsakomybę už savo ir kitų sociumo narių ateitį. Jų manymu, mokytojas nėra

biheavioristinio auklėjimo specialistas, panašus į panaudotų žinių ir suformuluotų atsakymų saugyklą. Jo darbo specifiška turi būti paremta gebėjimu tinkamai reaguoti į visuomeninio gyvenimo pokyčius (Giroux, 1997).

Nuostata, kad universalų žinojimą turi keisti radikalus pliuralizmas, paskatino kai kurių švietimo filosofų nuogaštavimus dėl neaiškios švietimo ateities. Kai kurie postmodernizmo kritikai pastebi, kad postmodernizmas skatina nihilistinį požiūrį į gyvenimą, griaudamas Šviečiamajame amžiuje susiformavusias kultūrinis ir švietimo tradicijas (*homo sapiens* keičia *techno sapiens*). Toks mokymo(si) sąlygotumas gali turėti neigiamų pasekmių švietimo kokybei. Pavyzdžiui, „istorijos mokytojas, pripažindamas, kad „istorija – tai išgalvotas naratyvas“ ir kad „istorinė tiesa nėra objektyvi“, gali paskatinti mokinius istorines tiesas traktuoti taip, kaip jiems norisi“ (Огурцов, 2004, p. 211). Mokslinio aiškumo ir objektyvaus tikrovės vertinimo stoka ugdomąjį procesą gali paversiti žaidimu, o besimokančiuosius – kritinio mąstymo stokojančiais laisvamaniais.

Vakarietiška postmodernistinei visuomenei būdinga nuostata, kad savaveiksmiška asmenybė turi siekti saviraiškos laisvės, spontaniškumo, autonomiškumo, atsisakyti bet kokių draudimų ir sąlygotumo. Todėl pagrindiniai šiuolaikiniam švietimui keliami reikalavimai yra išugdyti intelektualius, gerai informuotus, pasižyminčius aukštu mobilumo ir lankstumo lygiu, mokančius priimti savarankiškus sprendimus, pasirengusius nuolat mokytis, gebančius dirbti grupėmis, komunikabilius žmones. Šiuolaikinis žmogus turi sukurti asmeninę, specifinę, sufabrikuotą realybę, radikaliai besiskiriančią nuo realaus pasaulio. Vokiečių mokslininko R. Fanko suformuluota nuostata „Jei nieko nenuveikei, tu – niekas“ arba „Orientacija – Aš“ („Orientacija į save“) gali tapti šiuolaikinio švietimo ašimi. Į save orientuotas žmogus vietoj atsakomybės, triūso, stabilumo, pastovumo, giluminio savęs pažinimo renkasi malonumą, pramogą, spontaniškumą ir reliatyvų išorinį grožį (Фруммин, 1997). Tikėtinas šio proceso rezultatas – žmogaus sąmonės transformacija iš kritinės į konformistinę.

Tačiau postmodernistinės filosofijos teoretikai yra linkę akcentuoti pozityvias postmodernizmo ypatybes: kiekvienam besimokančiajam suteikiama saviraiškos, kūrybinių ir pažintinių gebėjimų realizacijos galimybė. Šiuolaikinis mokinys turi būti ne sausos informacijos kaupimo indas – jis turi gebėti įgytas žinias savarankiškai konstruoti, interpretuoti ir realizuoti. Šiam tikslui pasiekti reikalingi ugdymo metodai, kiekvienam ugdomojo proceso dalyviui galintys suteikti saviraiškos laisvę: savarankiškas tyrimas, kūrybinis lavinimas, įgytos patirties socializacija ir kt.

Kitas svarbus postmodernistinės kultūros elementas – vartotojiškumas – tapo dažnai vartojama

sąvoka. Šiuolaikinėje švietimo praktikoje ryškios vartotojiškų vertybių ir vertybinių nuostatų ugdymo tendencijos paskatino aktyvias švietimo teoretikų ir praktikų diskusijas. Kai kurie iš jų akcentuoja, kad klasikinio mąstymo, vertybių ir normų pastovumą bei racionalumą keičia pagrindinė šiuolaikinio švietimo vertybė – žmogus, kaip švietimo paslaugų vartotojas, tiekėjas ar gamintojas. Pasak vaikystės fenomenų tyrėjų, vartotojiškoji kultūra švietime užkerta kelią pozityviam pedagoginiam dialogui: „ugdytinis vaikas produkuojamas su tokiomis kompetencijomis, kurias siūlo vartotojiškoji visuomenė“ (Juodaitytė ir Šiaučiu-lienė, 2012, p. 162). Atsiranda pedagoginio nesusikalbėjimo rizika, kurią akcentuoja filosofas A. Šliogeris: „[p]ostmodernas sunaikina kokybinio susikalbėjimo galimybę“ (Šliogeris, 2009, p. 502), o sokratiškojo dialogo tradicija pasitraukia į užmarštį.

Aptariant šiuolaikinio švietimo tendencijas, verta akcentuoti *kritinės pedagogikos* atsiradimo ir raidos aspektus. Ankstyvieji K. Markso ir A. Gramšio pasekėjai, vadinamieji pedagogai kritikai, laikėsi nuostatos, kad pagrindinė švietimo funkcija yra stratifikacija (nelygybė). Savo požiūrį jie grindė įsitikinimu, kad demokratinis švietimas (lygybė ir laisvė) yra iliuzinis ir veidmainiškas. Šiuolaikinė vakarietiškoji visuomenė yra linkusi nepripažinti liberaliosios demokratijos vertybių, orientuotų į *status quo* išsaugojimą, todėl vertintinos kaip adaptacijos prie visuomeninių pokyčių kliuvinys. Dar praeito šimtmečio pabaigoje A. de Tokvilis (1992) teigė, jog demokratija ugdo tokį individualumą, kuris yra tolygus egoizmui. Todėl liberaliosios demokratijos krizė paskatino tyrėjus kurti naujas švietimo teorijos prieigas. Atsirado poreikis naujaip suvokti demokratiją, esamų švietimo tendencijų pritaikymą prie kintančių sąlygų. Tradicinė mokykla neatitiko šiuolaikinio besimokančiojo poreikių: per lėtas mokymosi tempas, iššūkių, individualių pasirinkimų stoka, daugėjantis iškritusiųjų iš švietimo sistemos skaičius paskatino naujų, alternatyvių mokyklų (pvz., Valdorfo, Montesori) kūrimąsi. Pasak šiuolaikinio ugdymo praktikų, šios kaitos tendencijos yra pozityvios: „alternatyvi ar netradicinė mokykla šiuo metu gali būti tiesiog mokykla, kurios kūrėjai anksčiau už kitus suvokia būtinybę keistis ir sukuria tai, kas ateityje turės būti įgyvendinta daugumoje mokyklų ir taps įprastu dalyku“ (Vaičekauskienė, 2012, p. 10). Esamos alternatyvios mokyklos taip pat turės keistis, tobulėti ir koreguoti savo veiklą, prisitaikydamos prie kintančių visuomeninio gyvenimo sąlygų ir besimokančiųjų poreikių.

Apibendrinant šiuolaikinės švietimo praktikos ypatumus, postmodernistinės švietimo filosofijos situaciją galima būtų apibūdinti kaip kritiką, esamų idėjų rekonstrukciją ir reviziją, naują požiūrį į visas visuomeninio gyvenimo sritis. Postmodernizmas švietime – radikali tradicinės kultūros ir civilizacijos

vertybių peržvalga ir korekcija. Todėl postmodernistinės filosofijos raiška šiuolaikinėje švietimo praktikoje gali būti vertinama kaip pozityvus veiksnys, skatinantis kritiškai įvertinti esamus švietimo sistemos trūkumus ir inicijuoti naujų, inovatyvių ugdymo metodikų kūrimąsi. Kiekviena filosofinė kryptis ar teorija turi teigiamų ir neigiamų bruožų, tačiau jų atsiradimas rodo nuolatinį žmogaus poreikį keistis, kurti ir atrasti.

Išvados

1. Postmodernizmo, kaip filosofinės krypties, atsiradimą suponavo esminių reformų švietimo sistemoje poreikis. Esminiai jo ypatumai – pliuralizmas, laisvamaniškumas ir tradicinių švietimo priėgų kritika – paskatino sukurti švietimo sistemos modelį, atitinkantį šiuolaikinių besimokančiųjų poreikius siekti saviraiškos ir kūrybinių gebėjimų realizavimo.
2. Postmodernizmas šiuolaikinėje švietimo praktikoje siejamas su tokių vertybių kaip besimokančiųjų kūrybinės laisvės plėtotė, įgytų žinių interpretacija, mokytojų požiūrio į ugdymą kaita. Vartotojiškumo švietimo praktikoje apraiškos vertinamos kaip žmogiškumo ir pedagoginės sąveikos rizikos veiksnys. Nuolatinė mokymo turinio ir metodikų kaita postmodernistų vertinama kaip prisitaikymo prie individualių besimokančiųjų poreikių ženklas. Filosofinis postmodernizmo šalininkų ir kritikų diskursas skatina peržvelgti šiuolaikinio švietimo ypatumus ir kritiškai įvertinti jų įtaką švietimo praktikai.

Literatūra

1. Burbules N., 2002, Where is philosophy of education today: at the start of a new millennium or at the end of a tired old one? *Philosophical Studies in Education*. Vol. 33. P. 13–24.
2. Cooper D. E., 2005, *Postmodernism: a companion to the philosophy of education*. Oxford: Blackwell Publishing.
3. Giroux H. A., 1997, *Pedagogy and the politics of hope: theory, culture and schooling*. Boulder, CO: Westview Press.
4. Juodaitytė A., Šiaučiulienė R., 2012, Postmodernizmo iššūkiai mokytojų rengimui: kintantys ugdymo kontekstai ir tapatumų įvairovė. *Mokytojų ugdymas*. Nr. 9 (2). P. 158–171.
5. Kincheloe J. L., 1993, *Toward a critical politics of teacher thinking: napping the post-modern*. Westport, CT: Bergin & Garvey.
6. Sloterdijk P., 1999, *Ciniškojo proto kritika*. Vilnius: Alma littera.
7. Šliogeris A., 2010, *Bulvės metafizika: iš filosofo dieno-raščių*. Vilnius: Apostrofa.
8. Vaicekauskienė V., 2012, Savitos mokyklos: netradicinės, alternatyvios ar tiesiog kitokios? Švietimo problemos analizė. Nr. 15 (79). P. 1–12.
9. Огурцов А. П., Платонов В. В., 2004, Образы образования. Западная философия образования. XX век. Санкт-Петербург: Издательство русского христианского гуманитарного института.
10. Токвиль А. О., 1992, *О демократии в Америке*. Москва: Прогресс.
11. Фрумин И. Д., 1997, Тоска по пониманию или пост-модернистский анализ современного образования. Вопросы методологии. No. 1–2. С. 131–139.

Summary

POSTMODERNISM IN CONTEMPORARY EDUCATIONAL PRACTICES

A. Lukoševičiūtė

Postmodernism is marked by information, an increasing competition and radical changes in the education sector. Moral and spiritual progress fails to keep pace with scientific and technological progress. That is evident in educational practices, thus, new challenges arise because of a lack of attention to personality. Modernity, characterised by objectivity and rationality, has been challenged by post modernity which seeks to reconstruct existing forms of thinking and promotes a new worldview.

The author discusses modern educational practices in the context of postmodernism.

She analyses some aspects of postmodernism, its marks in contemporary education. Drawing on the proponents and opponents of postmodernism, the author states that postmodernism influences changes in the content, methods of teaching as well as in teachers' approaches to teaching. Nowadays much attention in education is given to self-expression, interpretation, a pluralistic worldview, consumerist values. The conclusion has been drawn that changes in education should be seen as a natural process that affects personality development, cognitive development, self-realization.

Keywords: philosophy of education, educational practice, postmodernism.

Santrauka

POSTMODERNIZMO FILOSOFIJOS ASPEKTAI ŠIUOLAIKINĖJE ŠVIETIMO
PRAKTIKOJE*A. Lukoševičiūtė*

Postmodernizmo atsiradimą sąlygojo informacinės erdvės plėtra, didėjanti konkurencija mokslo sektoriuje ir radikalių permainų poreikis. Moralinė, vertybinė žmonijos raida ėmė sparčiai atsilikti nuo mokslo ir technikos progreso. Šie pokyčiai tapo itin pastebimi švietimo praktikoje – dėmesio giluminiais asmenybės aspektams stoka paskatino ieškoti naujų, laikmečio iššūkius atitinkančių priėgų. Kaip iššūkis modernui, pasižyminčiam objektyvumu ir racionalumu, tapo postmodernizmas, siekiantis perkonstruoti esamas mąstymo formas ir skatinantis naują pasaulėvoką.

Straipsnio tikslas – aptarti šiuolaikinio švietimo praktikos ypatumus postmodernistinės filosofijos kontekste.

Pasirinkta tematika analizuojama postmodernistinės filosofijos aspektais ir jų raiška šiuolaikinėje švietimo praktikoje. Remiantis postmodernistinės teorijos šalininkų ir kritikų diskursu, išskiriami tokie postmodernizmo raiškos švietime aspektai: turinio ir esamų tradicinio švietimo metodikų transformacija bei mokytojų požiūrio į švietimą kaita. Šiuolaikinio švietimo vertybės siejamos su besimokančiųjų saviraiška, interpretacijos laisve, požiūrių pliuralizmu ir vartotojiškų vertybių sklaida. Daroma išvada, kad švietimo pokyčiai turėtų būti vertinami kaip natūralus procesas, turintis įtakos asmenybės tobulėjimui, pažintinei raidai ir savirealizacijos procesams.

Prasminiai žodžiai: švietimo filosofija, švietimo praktika, postmodernizmas.

Įteikta 2016-11-16
Priimta 2017-04-21